

INITE MAARU POTR

» Nismo
politiki,
vendar je to,
kar delamo,
politično«

RVJU ETICA Č

Pogovor:
Alenka Gregorič

Marjetica Potrč, katere delo je razstavljeno na razstavi *Čudovitost spomina* v Cukrarni, je umetnica in arhitektka, ki živi in dela v Ljubljani. Njeno delo je bilo predstavljeno na številnih razstavah po Evropi, Aziji, Združenih državah Amerike in Latinski Ameriki ter vključeno v najpomembnejše manifestacije sodobne umetnosti, kot je Beneški bienale, na katerem je sodelovala kar štirikrat (1993, 2003, 2009, 2021). Med drugim je razstavljala tudi v muzeju Guggenheim v New Yorku, galeriji Barbican v Londonu, muzeju sodobne umetnosti Hamburger Bahnhof v Berlinu, v centru NTU v Singapurju, v muzeju sodobne umetnosti MAXXI v Rimu. Je prejemnica številnih nagrad, vključno z nagrado Hugo Boss 2000, ki jo podeljuje muzej Guggenheim, in štipendijo Vera List Center for Art and Politics na The New School v New Yorku (2007). Od leta 2011 do 2018 je bila profesorica participatornega dizajna na Univerzi za likovno umetnost v Hamburgu, kjer je vodila predmet *Design for the Living World*. Njena interdisciplinarna praksa, ki se je razvila na presečišču vizualne umetnosti, arhitekture, ekologije in antropologije, vključuje risbe, arhitekturne študijske primere in umetniške projekte v javnem prostoru.

Alenka Gregorič

Ali lahko o javnem prostoru vedno in izključno govorimo samo v urbanem kontekstu ali lahko javni prostor razumemo tudi širše, v smislu televizijskega prostora, radijskih valov, aktivacije ljudi?

Marjetica Potrč

Najprej, to, kar imenujemo javno, se ustvari skozi določeno vrednoto, je osredotočeno na neko stališče, izvira iz nečesa. Recimo, ko smo imeli referendum za vodo, se je ustvarilo nekaj, čemur rečemo, da je javno, »public«. Javni prostor, tradicionalni javni prostor, kot ga poznamo v modernistični, demokratični tradiciji 20. stoletja, naj bi bil razumljen kot »odprt in vsem dostopen prostor«. Jaz raje rečem, da je to prostor dogovarjanja. Prav tu v dogovarjanju se spreminja njegov pomen. Komu pripada in kaj pomeni? Rada poudarjam pomen participatornih *in situ* projektov, kjer prebivalci in prebivalke mest ustvarjajo to novo javno. Delajo svoj odnos z mestom na nov način, ustvarjajo nove načine in pogoje delovanja, sodelovanja, nove družbene dogovore. To so eksperimentalni prostori, v katerih skupnost, na lokalni ravni, nekaj raziskuje ...

AG

Neki svoj prostor, neko svojo temo ...

MP

Ja, ti participatorni projekti se zgodijo okrog neke teme, okrog določenih vrednot. Udeleženci in udeleženke sodelujejo, se odločajo skupaj in skupaj na tem malem ozemlju artikulirajo nove vrednote. To niso alternativni projekti. Če tako razmišljaš, potem potisneš to prakso na obrobje. To je mestotvorna praksa. Ne nazadnje – mesta in vlade ne morejo sami rešiti izzivov, ki jih predstavljata upadanje socialne države in globalno segrevanje planeta. Potrebujejo zaveznitvo, sodelovanje bolj ozaveščenih in politično artikuliranih prebivalcev in prebivalcev. Moji študentke in študenti, ki so bili vključeni v take projekte – na Univerzi za likovno umetnost v Hamburgu sem vrsto let vodila razred participatorne prakse Design for the Living World –, so rekli: »Nismo politiki, vendar je to, kar delamo, politično.« Strinjali smo se, da se naša praksa razlikuje od ustaljenih praks. Toda kakšna so njena orodja?

Začeli smo graditi nov besednjak za to novo prakso – ki seveda ni res nova; prišla je spet na površje, ker jo potrebujemo. Najprej smo ozemljili abstraktne besede, kot je trajnost. Namesto besede trajnost, ki lahko pomeni vse in hkrati nič, smo začeli uporabljati izraz odpornost – odporna skupnost, odporno mesto. Namesto neuporabni prostor smo rekli razpoložljiv prostor. Premik v pomenu je ta, da ljudje stopijo v ospredje in prostorsko oblikovanje v ozadje. To je način dela, ki je lokalni, je ozemljen. V ospredju so ljudje.

AG

Zato se lahko ljudje verjetno toliko bolj vključijo.

MP

Študentje in študentke so trdili, da je znanje, ki presega modernistični diskurz, postalo nujno, iz preprostega razloga, ker stari vzorci ne dopuščajo novih praks oziroma jih dostikrat onemogočajo. Pred petimi leti, ko sem s študentkami in študenti delala na Projektu Soweto v Južni Afriki, smo ubesedili novo metodologijo za to participatorno prakso. Poimenovali smo metode, ki smo jih razvili z lokalnimi sodelavci: ritual prehoda, določanje kraja (placemaking), relacijski objekt, označitev ozemlja, performativne akcije, poimenovanje. Lahko rečem, da je bilo v Sowetu onkraj izmenjave znanj ključno križanje različnih kultur, da smo presegli standardizirano znanje.

AG

Rekla si, da je beseda »trajnost« zelo abstraktna. In res je, ko jo je treba aplicirati na družbo, na skupnost, se nekako izgubi. Ali ni nekaj podobnega z izrazom »javni prostor«? – Nekako se nam zdi, da vsi razumemo, kaj pomeni, v osnovi pa se vedno nekoliko omejimo pri definiranju.

MP

Želim si, da bi onkraj stare definicije javnega prostora, ki je *odprt in vsem dostopen prostor*, razmišljali in delovali bolj inkluzivno, manj splošno in bolj lokalno. Namesto tega javnega prostora pogledjva, kakšen prostor ustvarijo participatorni projekti. To so prostori eksperimentiranja, kjer udeleženci preizkušajo ideje, izmenjujejo znanje in obnavljajo zaupanje v kolektivno odločanje. To so prostori novih družbenih dogovorov. Skupnosti jih uporabljajo kot orodje, s katerim si na novo

104

Urbano vrtnarjenje, 2011
(Foto: Gregor Gobec)

Praznovanje desete obletnice
projekta *Onkraj gradbišča*, 2020
(Foto: Nada Žgank)

»Mesta in vlade ne morejo sami rešiti izzivov, ki jih predstavljata upadanje socialne države in globalno segrevanje planeta. Potrebujejo zaveznitvo, sodelovanje bolj ozaveščenih in politično artikuliranih prebivalk in prebivalcev.«

The Soweto Project
2014, Soweto, Južna Afrika
Projekt Marjetice Potrč in letnika
Design for the Living World, HfBK
Hamburg (Foto: Radoš Vujaklija,
Terry Kurgan)

zamisljijo, kako preoblikovati sredine, v katerih bivajo. V času, ko si želimo živeti v bolj odpornih mestih, so to nujne prakse, čeprav so morda nepreverjene. Nenazadnje – ne moremo graditi in tudi ne razumeti tistega, česar si ne predstavljamo.

Prostor, ki ga organizira skupnost, je laboratorij, ki na novo definira, kaj je javno in posledično kaj pomeni javni prostor. Rada rečem, da so skupnostni prostori nova oblika javnega prostora prav zato, ker izpostavijo nove vrednote. Tu postane zanimivo. Komu pripada ta prostor? Kdo upravlja ta prostor? Ali je to nova oblika družbene lastnine? Skupnostni vrt *Onkraj gradbišča* je na primer izpostavil sobivanje z naravo. Danes, po desetih letih delovanja, je vrt v preoblikovanju zaradi gradnje na večjem delu parcele. Spraševali smo se, kaj se zgodi, če odstranimo ograjo okrog vrta, hkrati pa se vrednota vrta ohrani in izpostavi? Predstavljaš si, da mediatorji in mediatorke, posredniki in posrednice med vrtom in mestom, posredujejo idejo o ekosistemu skupnostnega vrta širši publiki? Namesto ograje – mediator_ka? Manj predpisov, več dogovarjanja? Kako si predstavljamo odnose v mestu, onkraj tega, kar je javno in zasebno? Ali si lahko predstavljamo mesto kot ekosistem?

AG Pri tvoji praksi je zanimivo oziroma celo bistveno ravno to, da mesto vedno gledaš skozi ljudi, ki ga naseljujejo, ki v njem živijo.

MP Pomembno je ponovno pridobiti zaupanje v kolektivno odločanje. Ne mislim samo na to, da udeleženci in udeleženke skupnostnih projektov zaupajo sami sebi, ampak tudi na potrebo, da oblikovalci in oblikovalke politik in lokalne oblasti zaupajo participativnim projektom kot orodjem, ki jih skupnosti lahko uporabijo kot katalizator sprememb v gradnji odpornih mest. Glavno vprašanje ni, kako izvesti projekt, ampak kako ga narediti skupaj.

Tukaj se spomnim na metodo, ki smo jo v Sowetu poimenovali ritual tranzicije. Skupaj s prebivalci soseske smo očistili javni prostor, ki je bil zasmeten že štirideset let. Ta akcija je bila ritual tranzicije za prebivalce in prebivalke, ritual prehoda iz enega stanja v drugo, od zasmetene in nevarnega prostora v njihovi soseski v skupnostni prostor, v skupno dobro. Njihovo sodelovanje pri tem je bilo ključno. Če bi mi očistili prostor zanje, si ga ne bi prisvojili. In prav s prisvojitvijo javnega prostora je nastala težava. Podobno kot se sprašujejo na skupnostnem vrtu *Onkraj gradbišča*, smo se v Sowetu vprašali, kako deliti ta novopridobljeni prostor z drugimi, s širšo skupnostjo. Eden od udeležencev je predlagal, da se prostor omeji s trimetrsko ograjo. Po dolgih razgovorih smo prišli do konsenza, da se prostor simbolično zameji z nizko ograjo, preko katere lahko stopiš, torej drugih ne izključuje, ampak označuje prostor, ki ima določene vrednote, določena pravila. Tej metodi smo rekli označitev prostora. Ritual tranzicije, označitev prostora – na te metode ne bi mogla pomisliti, ko sem študirala arhitekturo, to bi bilo preveč ...

AG Neresno? Ezoterično?

MP Rekla bi preveč zunaj pomena arhitekture, kot se je sama stroka takrat videla. Spet drugi metodi smo rekli določanje kraja (placemaking), kar smo povzeli po sociologih, ki pravijo, da vsaka skupina, ki želi biti prepoznana v družbi, potrebuje svoj prostor. Skratka, te metode niso nekaj ezoteričnega. Govorim o ozemljenih prostorih, kjer si umažeš prste s tem, da delaš, to ni samo ...

AG Ni samo konzumiranje prostora, ampak je v bistvu prav *down to earth* ustvarjanje prostora.

MP Prav tako. Izziv je, kako misliti javni prostor drugače. Ko sem bila nazadnje v Avstraliji, mi je prijatelj priporočil knjigo *Decolonizing Methodologies*, delo Linde Tuhiwai Smith, profesorice maorskih študij na Novi Zelandiji. Presenečena sem v knjigi brala o skoraj enakih metodah, kot smo jih v Projektu Soweto razvili, da bi premagali modernistični diskurz. Maorske avtohtone skupnosti uporabljajo te metode za zaščito svoje skupnosti pred ekstremnim izkoriščanjem in za zaščito pred posledicami kolonizacije. V seznamu metod so se tako Maori in moji študentje znašli skupaj. Ali lahko rečemo, da so staroselci, ki so preživeli kolonizacijo in razvili orodja in metode, s katerimi presegajo in preživijo kapitalizem, pred nami, ki na videz udobno živimo v mestih, kot

je Ljubljana, ki sicer pravilno definiramo ekstremno tržno gospodarstvo kot poskus neokolonizacije – primer je kontroverzni zakon o vodi –, pa vendar vzdržujemo *status quo*?

Obnoviti znanje, narediti novo produkcijo znanja na drugačnih temeljih, je postalo v zadnjem času nujno. Odporne skupnosti, odporna mesta potrebujejo nova orodja. Preseči želimo neoliberalni socialni in ekonomski dogovor, ob katerem smo obtičali tako rekoč od socialne revolucije 1968 do zloma bank 2008.

Kot piše Anna Tsing v svoji knjigi *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*: učimo se, kako živeti onkraj tega dogovora. To ni kritika kapitalizma, govorim o tem, da je največji izziv sprememba nas samih, da se prelevimo iz nase osredinjenih posameznikov v družbeno zavedne posameznike, da spoštujemo skupno dobro, da smo skrbniki in skrbnice narave, ne samo njeni lastniki in lastnice.

Obnovitev znanja je eksistencialna vaja v svetu, v katerem živimo. Če želimo prenoviti znanje, je bistveno prepoznati vrednost v nepreizkušanih pristopih in zavezništvi. Moji študentje in študentke so prispevali novo metodologijo – eno od mnogih. Druge skupine, pobude in skupnosti – vsaka od njih prispeva k produkciji novega znanja na svoj način. Od tega, od obnove znanja, je odvisna naša bližnja prihodnost.

AG Deljenje znanja temelji na procesu zaupanja. Pomembna sta drža in način, kako pristopiš in sprejmeš njihovo vednjenje in vzpostaviš dvosmerno komunikacijo.

MP Res je. Trenutno sodelujem z avstralskimi staroselci v raziskovalnem projektu za Sydneyjski bienale prihodnje leto in celoten proces izmenjave temelji prav na medsebojnem zaupanju ter spoštovanju.

AG Usihanje socialne države nas prereditko predrami, medtem ko so podnebne spremembe stvar globalne razprave, to je skupna točka, ob kateri se večina zdrzne.

MP Ja, naravovarstveniki govorijo podoben jezik kot staroselci. Oboji poudarjajo »počasni čas«. Treba je razmišljati in delovati dolgoročno, z mislijo na generacije, ki pridejo za nami. S tem si bomo zagotovili, da bodo narava in prihodnje generacije še naprej sobivali na zemlji. Pred kratkim je ustavno sodišče v Nemčiji ovrгло zakon, ki je bil že sprejet – zakon, ki je odgovornost za posledice podnebnih sprememb preložil na naslednje generacije. Kot kaže ta primer, so zakoni, ki jih sprejemamo, ključni. Seveda govorim tukaj tudi o pravici do vode, kot je zapisana v slovenski ustavi. Pred petimi leti je Republika Slovenija v ustavo vnesla člen, ki določa, da je dostop do pitne vode temeljna človekova pravica in da so vodni viri »javno dobro v upravljanju države«, ne pa »tržno blago«. Letos se je zgodil referendum za vodo, ki si je zadal ovržeti zakon, ki bi ustavno zaščiteni naravni vir spremenil v ogrožen naravni vir. V veliki zmagi za naravovarstveno gibanje je bil zakon ovržen z večino volivcev, saj je baje devet desetih volivcev podprlo zaščito vode. Vendar to, kar piše v ustavi, še ni zakon. Te meje, te ograje me zanimajo. Kako jih presežemo?

AG Tvoji projekti se dogajajo v stiku z ljudmi, so dolgoročni in zahtevajo čas. Zanima me, kako razumeš odgovornosti muzejskega oziroma galerijskega prostora, prostora historizacije, komunikacije, edukacije, ko projekt, ki ga toliko časa gradiš, komuniciraš, delaš s študenti in študentkami, delaš z določeno skupino ljudi, preneseš v galerijski prostor. Kakšne kompromise sklepaš in po kakšnih orodjih posegaš?

MP Prakse, ki jih uporabljam v svojem delu, so lep primer prečenja disciplin – od risb preko arhitekturnih studijskih primerov do *in situ* projektov. Eno ne obstaja brez drugega, to je tako normalno kot v življenju. Vse, kar delamo, se nekako križa. Glede predstavitve dela pa – v muzejih in galerijah razstavljam risbe in arhitekturne študijske primere, v knjigah pa objavljam *in situ* participatorne in javne umetniške projekte.

Kuhar, kmet, njegova žena in njihovi sosede (The Cook, the Farmer, His Wife and Their Neighbour) 2009, Stedelijk Goes West, Nieuw West, Amsterdam Projekt Marjetice Potrč in Wilde Westen (Lucia Babina, Reinder Bakker, Hester van Dijk, Sylvain Hartenberg, Merijn Oudenampsen, Eva Pfannes, Henriette Waal). (Foto: Henriette Waal, Gert Jan van Rooij)

Kuhar, kmet, njegova žena in njihovi sosede (The Cook, the Farmer, His Wife and Their Neighbour) 2009, Stedelijk Goes West, Nieuw West, Amsterdam Projekt Marjetice Potrč in Wilde Westen (Lucia Babina, Reinder Bakker, Hester van Dijk, Sylvain Hartenberg, Merijn Oudenampsen, Eva Pfannes, Henriette Waal). (Foto: Sjoerd Knibbeler)

Rada imam prostore za sodobno umetnost. Na razstavo grem z radovednostjo, da stopim v stik s sodobno kulturo na nov način, da preko nekega dela odreagiram na sodobno kulturo. Galerije sodobne umetnosti so kot odprte knjige. Če pišeš knjigo, jo želiš dati med bralce, ne pustiš je v predalu pisalne mize.

AG Ja, v bistvu sestavljaš poglavja znotraj zgodb, s katerimi se soočiš, spoprijateljiš, zgodb, ki jih raziskuješ ... pišeš knjigo, v bistvu vedno pišeš knjige, Marjetica.

MP Ja, zanima me, kako povedati zgodbo in jo posredovati drugim.

AG V narativu, ki ga gradiš, in v besedilu, ki ga pišeš, se vedno ponavljajo nekakšna prečenja. Tudi ko v galerijah sopotavimo različna dela, ta pripadajo isti zgodbi, to je to, kar imenujem pisanje knjige.

MP Prečenje praks se je meni zgodilo naravno. Rada pa bi se vrnila k temu vprašanju iz perspektive poučevanja. Danes potrebujemo več tega, a vidimo, da se križanje različnih znanj dogaja zelo počasi, prepočasi. Tako me ni presenetilo, ko je Nance Klehm, kmetica in radikalna ekologinja – s študenti in študentkami sem sodelovala na delavnici sanacije onesnažene prsti, ki jo je organizirala v centru Chica – ga –, rekla, da v univerzah ne vidi nobene vrednosti. Po njenem mnenju znanje, pridobljeno v akademskih okoljih, ostaja predvsem v akademskih krogih – namesto da bi ga izmenjali z resničnim svetom in bi postalo operativno znanje v naših skupnostih. Takih prečenj si želim več.

Spomnila sem se na zbiranje sive literature (*grey literature*), kot se uradno imenuje znanje, ki ni formatirano v akademskem slogu. Pred leti – in prepričana sem, da se to sedaj pospešeno dogaja – je Unesco, oziroma oddelek Unesca *Local and Indigenous Knowledge Systems*, povabil ljudi z vsega sveta, naj prispevajo znanje o opravevanju in opravevalcih, povezano s proizvodnjo hrane. Seveda, bila je kriza z opravevanjem zaradi obolelih čebel. Svoje znanje so prispevali ljudje iz različnih kultur, z različnim znanjem – kmetje iz Evrope in Amazonije, meščani, vrtničarji, znanstveniki, vsi, ki so bili v stiku s čebelami. In kot se reče: ki so imeli izkušnje s terena. Verjamem v znanje, pridobljeno med ljudmi na zemeljskih ozemljih. Potem pa ga je treba opravičiti z drugim. Tako obnovimo znanje, ki je klic našega časa.

»Pomembno je ponovno pridobiti zaupanje v kolektivno odločanje. Ne mislim samo na to, da udeleženci in udeleženske skupnostnih projektov zaupajo sami sebi, ampak tudi na potrebo, da oblikovalci in oblikovalke politik in lokalne oblasti zaupajo participativnim projektom kot orodjem, ki jih skupnosti lahko uporabijo kot katalizator sprememb v gradnji odpornih mest. Glavno vprašanje ni, kako izvesti projekt, ampak kako ga narediti skupaj.«

*O prsti in vodi: Bazen King's Cross
(Of Soil and Water: King's Cross Pond Club)
2015–2016, Ooze (Eva Pfannes
& Sylvain Hartenberg) in Marjetica Potrč
(Foto: John Sturrock)*

»Želim si, da bi onkraj stare definicije javnega prostora, ki je odprt in vsem dostopen prostor, razmišljali in delovali bolj inkluzivno, manj splošno in bolj lokalno.«